

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий ал-Хўжандий
раҳимаҳуллоҳ

Мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашишга мажбурми?

Тақдим, тахриж, таҳқиқ ва изоҳлар муаллифи Салим ибн
Ийд ал-Ҳилолий

Ислом Нури таржимаси

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Барча ҳамду санолар Аллоҳга хосдир. Биз Унга ҳамд ва истиффор айтамиз, Ундан ёрдам ва ҳидоят сўраймиз, нафсимизнинг шумлигидан ва амалларимизнинг ёмонлигидан Унинг Ўзидан паноҳ сўраймиз. Аллоҳ ҳидоят қилган кимсани адаштирувчи, адаштирган кимсани ҳидоят қилувчи йўқдир. Мен ягона, шериксиз Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқ ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам Унинг бандаси ва элчисидир деб гувоҳлик бераман.

«Эй мўминлар, Аллоҳдан ҳақ-рост қўрқиш билан қўрқинглар ва фақат мусулмон бўлган ҳолларингда дунёдан ўтинглар!» (Оли Имрон: 102).

«Эй инсонлар! Сизларни бир жондан яратган ва ундан жуфтани вужудга келтирган ҳамда у икковидан кўп эркак ва аёлларни тарқатган Роббингиздан қўрқингиз! Яна ораларингиздаги савол-жавобларда ўртага номи солинадиган Аллоҳдан қўрқингиз ва қариндош-уруғларингиз (билан ажралиб кетишдан қўрқингиз)! Албатта Аллоҳ устингизда кузатувчи бўлган зотдир» (Нисо: 1).

«Эй мўминлар, Аллоҳдан қўрқинглар, тўғри сўзни сўзланглари! (Шунда Аллоҳ) ишларингизни ўнглари ва гуноҳларингизни мағфират қилур. Ким Аллоҳга ва Унинг пайғамбарига итоат этса, бас у улўф бахтга эришибди» (Аҳзоб: 70, 71).

Аммо баъд..

Мазҳабларга эргашувчилар ўртасидаги тортишув ва ихтилофлардан бохабар одам «мазҳабчилик таассуби фитнаси» мусулмонларнинг қолоқликка юз тутишлари омилларидан бири эканига шубҳа қилмайди. Чунки, айна шу омил уларнинг ақллари ишлатмайдиган қилиб қўйди, натижада улар бировларнинг ақллари билан фикрлашга одатландилар. Ҳолбуки, имомларнинг илк даврдаги шогирдлари раҳимаҳумуллоҳ уларнинг сўзларига кейинги даврдаги кўр-кўрона тақлид қилувчилар қилганидек таассуб

қилмасдилар, бу (кейинги даврдаги)ларнинг ўртасига шайтон адовату нафрат уруғларини экди, ўрталарида жангу жадал оловини ёқди, натижада улар мужтаҳид имомларнинг сўзларидан юз ўгириб, мазҳабларнинг номидан бошқа нарсасини қолдирмаган мутааххирларнинг ифтирозий (фаразий, ҳаётда бўлмайдиган) гапларига маҳкам ёпишдилар.

Ушбу ҳақиқатни асрлар оша жуда кўп уламолар тушуниб етдилар, бу ҳақда ёздилар, очиқ-ойдин тушунтириб, баён қилдилар. Маъсумий раҳимаҳуллоҳнинг «Япония мусулмонларига Султоннинг ҳадяси» номли ушбу рисоласи ҳажми кичик бўлишига қарамай, бу мавзуда ёзилган китоблар ичида энг фойдалиси бўлса ажаб эмас. Зеро, рисола ўзининг лафзларининг енгиллиги ва ҳужжатларининг кучлилиги ва мавзуни тўлақонли ёритиб бериши билан ажралиб туради. Мен ушбу рисола «мазҳабчилик таассуби фитнаси жон томирига берилган зарба» деб атаган бўлардим.

Ушбу рисола бир неча бор нашр этилган – бу ҳақда қуйироқда муаллиф таржимаи ҳолида айтиб ўтаман – бироқ, улар таҳқиқ қилинмаган, шарҳланмаган ва ҳадислари таҳриж қилинмаган бўлиб, ушбу камчиликлари тўлдирилган янги бир нашрга эҳтиёж бор эди.

Рисолани нашрга ҳозирлар эканман, унга қуйидагиларни зиёда қилдим:

1) Унга тақдим (сўзбоши) ёзиб, унда «мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашишга мажбурми?» деган саволга жавоб беришга уриндим, ушбу саволнинг ислом жамияти ичида пайдо бўлиши ва мусулмонларнинг онгига сингдирилиши омиллари ҳақида сўз юритдим.

2) Таҳриж қилдим, яъни муаллиф истишҳод (ўз сўзларини далиллаш) учун келтирган Қуръон оятларининг сура ва рақамларини, ҳадиси шарифларнинг манбаларини келтирдим.

3) Таҳқиқ қилдим, яъни уламоларнинг сўзларидан келтирилган нақллар хусусида имкон қадар аслиятга мурожаат қилиб, бироз бошқачароқ бўлиб қолган жойлар бўлса, уларни асл манбадагисига алиштирдим. Қўшимча тушунтириш ва тафсилотга эҳтиёж кўрганим ўринларда мўжаз изоҳлар бериб ўтдим, бироз чўзилиб кетгандек кўринган жойларини салгина қисқартирдим.

Агар тўғриликка эришган бўлсам, «(Бунга) ёлғиз Аллоҳнинг ёрдами билангина муваффақ бўлурман. Ўзига суюндим ва Ўзига илтижо қилурман» (Худ: 88). Агар хато ва нуқсонларга йўл қўйган бўлсам, «Мен нафсимни оқламайман. Чунки нафс — агар Парвардигоримнинг Ўзи раҳм қилмаса — албатта барча ёмонликларга буюрувчидир» (Юсуф: 53).

Аллоҳ таборака ва таолодан ушбу амалимиз билан мусулмонларни фойдалантиришини, Ўз даргоҳида ҳусни қабул айлашини, қиёмат куни ҳасанотларимиз мезонида қилишини сўрайман.

Салим ибн Ийд ал-Ҳилолий

27 муҳаррам 1403 ҳижрий.

Муаллиф ҳақида

Замонаси ва яшаган муҳити:

Кўр-кўрона тақлиднинг одамлар орасида кенг ёйилиши кейинги асрлардаги мазҳабчилик кўринишларининг энг катта кўринишига айланди, ҳатто исломий ўлкалардан биронта ҳам ўлка ундан холи бўлмади. Мовароуннаҳр ҳам мазҳабчилик таассуби батамом истило этган диёрлардан бўлиб, таассуб бу диёр аҳлларининг ақлини чирмаб олган, бунинг натижасида уларнинг эътиқоди қуйидагича кўриниш олганди:

- Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳ мазҳабига тақлид қилган кишигина мусулмон саналади;

- Моликийлар, шофийлар, ҳанбалийлар ва аҳли ҳадислар хато ва залолат устида;

- Ҳанафий мазҳабидаги киши шофия аёлга никоҳланиши дуруст эмас, чунки шофийлар истисно туфайли (яъни «Ин ша Аллоҳ мўминман (агар Аллоҳ хоҳласа мўминман)» деб иймонда истиснони жоиз санаганлари учун) кофир ҳисобланишади;

- Сўфий тариқат шайхларидан биронтасига байъат (қўл бериш) шарт, улар ичида энг тўғриси нақшбандийлик тариқати ҳисобланади;

- Аҳли сунна фақат мотурийдий ва ашъарийлардир, улардан бошқалар ҳаммаси бидъатчилардир.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Муҳаммад Султон ал-Маъсумий ана шундай сўфиёна муҳит ичида ўсиб улғайди.

Туғилиши, насл-насаби:

Исми шарифи Абу Абдилкарим Муҳаммад Султон ибн Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Ўрин ибн Муҳаммад Мир Саййид ибн Абдурраҳим ибн Абдуллоҳ ибн Абдуллатиф ибн Муҳаммад Маъсум ал-Маъсумий ал-Хўжандий бўлиб, бобокалонига нисбатан Маъсумий номи билан машҳур бўлган.

Киндик қони тўкилган ватани Мовароуннаҳрнинг Фарғона ўлкасидаги, Сайхун дарёсига (Сирдарёга) яқин Хўжанд шаҳридир.

1297 ҳижрийда (1880 милодий) ўзига тўқ, фозил, олим ва адиблар хонадонига дунёга келди, ота-онаси қўлларида хат-саводи чиқди.

Илм таҳсили, ушбу мақсадда қилган сафарлари, устозлари:

Маъсумий дастлаб ўз диёри аҳли тили бўлмиш форс тилида битилган китоб ва рисоаларни ўқиб чиқади, сўнгра араб тилининг сарф, наҳв, балоғат қоидаларини ўрганишга киришади ва «Муъзий», «Занжоний», «Авомил», «Кофия» каби китобларни мутолаа қилади. Сўнгра илм таҳсилига чуқурроқ киришиб, мантиқ ва фалсафага оид китобларни, чунончи «Мусалламул-улум»ни Қози Муборак шарҳи билан, «Ҳикматул-айн»ни шарҳи билан, Ибн Синонинг «Ишорот»ини, ақоидга оид «Насафия», «Азудия», «Таҳовия», «Жавҳаратут-тавҳид», «Санусия» ва бошқа китобларни устозлари Муҳаммад Аваз ал-Хўжандий ва Абдурраззоқ ал-Марғилоний ал-Бухорий қўлларида ўқийди.

Йигирма уч ёшида унда мутолаа малакаси ҳосил бўлди ва муқаллидларнинг хатолари, ўзаро зиддиятлари ва имомларга муҳолифликлари ҳақида одамлар ичида ошкора гапира бошлади. Мазҳабчилик таассуби гирдобига шўнғиб кетган муқаллидлар ота-боболарининг йўлига ҳамият қилиб, ғазабдан бурунлари қизариб, унга маломат тошларини ота бошладилар. Ўртада талашиб-тортишувлар кучайиб кетгач, Маъсумий Ҳижоз сафарини қасд қилади ва 1323 ҳижрий шаввол ойида (1905 й) Аллоҳга таваккул қилиб, йўлга чиқади. Бухородан поездга ўтириб, Красновод шаҳрига етиб келади. Ундан кемага ўтириб, Каспий орқали Боку шаҳрига ўтади. Ундан Тифлисга, сўнг Новороссийскка, сўнг Ялтага, сўнг Севастополга, сўнг Одессага, сўнг Истанбулга келади ва шу ердаги Юлдуз жомеъ масжидида жумъа намозига ҳозир бўлади. Султон Абдулҳамид раҳимаҳуллоҳ қабулида бўлади, усмонийлар халифалиги пойтахтида ҳақиқат талаб мўминнинг қалбини қон йиғлатадиган ҳолатларга шоҳид бўлади.

Маъсумий раҳимаҳуллоҳ ёзади: «... Сўнгра мен китоб бозорини ва айрим босмаҳоналарни айланиб чиқдим. Шу аснода Тафтазонийнинг «Ал-ақоидун-насафия шарҳи» қўлимга тушиб қолди, кўп ўқиганимдан у менга ёд бўлиб кетган эди. Китобни варақлар эканман, «Имомат ҳақидаги боб» ундан олиб ташланганига гувоҳ бўлдим. Сабабини суриштирсам, айтишдики, унда имомлар Қурайшдан бўлади, бошқалардан бўлиши жоиз эмас, деган масала бор экан. Султон Абдулҳамиднинг пири Абул-Ҳуда ушбу масаладан воқиф бўлгач, айти шу масала арабларни туркларга қарши қўзғотади, шунинг учун уни китобдан олиб ташлаш лозим, деб султонга ўқтирибди. Шундан сўнг султон Абдулҳамид «Имомат боби»ни китобдан олиб ташлашга амр берибди ва китобни ушбу бобни олиб ташлаб, босиб чиқарибдилар. Бу гапни эшитганимдан кейин туркларга жаноза нидоси билан нидо қилдим (яъни, булар ҳам тугабди, деб улардан қўлимни силтадим) ва бир ҳасратимга ўн ҳасрат қўшилди»[1].

Шундан сўнг Маъсумий пароходга миниб, Измир, Искандария, Сувайшдан ўтиб боради ва 1323 ҳижрий, зул-ҳижжа ойининг саккизинчи кунида (1906 й) Маккаи Мукаррамага етиб келади. Ҳаж амалларини адо этади ва Ҳижоз уламоларидан баъзиларини зиёрат қилади. Бу ерда шайх Шуъайб ибн

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Абдурраҳмон ал-Мағрибий ал-Моликийда «Саҳиҳайн», «Ал-муваттоъ», «Мишкотул-масобийҳ» китобларини ўқийди, шайхнинг санади ва ижозасини олади. Шунингдек, шайх Солиҳ Камол ал-Ҳанафий, шайх Муҳаммад Мурод ар-Рамзий ал-Қозоний, шайх Муҳаммад Саид Бобсил аш-Шофийий, шайх Аҳмад ал-Ҳазровий ва бошқалар билан мулоқот олиб боради. Уларнинг кўплари сўфий шайхлар бўлиб, Маъсумий улардан таъсирланади ва шайх Муҳаммад Маъсум ибн Абдуррашид ал-Мужаддий ан-Нақшбандийга байъат (қўл) беради. Шайх унга сўфиёна сулук йўл-йўриқларини таълим беради, Исми Муфрадни (яъни, Аллоҳ таолонинг исмини) кўп такрор қилишга ва зикр пайтида шайхнинг сиймосини кўз олдига келтириб олишга буюради, сўнг муридларга сулук таълимини беришга ижозат беради. Бироқ, Маъсумийнинг қалби бундай ишларга таскин топмайди. Аллоҳдан мадад сўраб, мўътабар тафсир китобларини, шунингдек ҳадис девонларини ва уларнинг шарҳларини ўқиб ўрганади.

Маъсумий Байтуллоҳда тўрт мазҳаб учун алоҳида мақом (меҳроб) қилинганлик бидъатига шоҳид бўлади, ҳанафийнинг шофийий имомга иқтидо қилмасдан, сафлар орасида ўз имомини кутиб ўтиришини ва аксинча, бошқа мазҳаблар аҳли ҳам шундай қилишини ўз кўзи билан кўради.

Ал-Баладул-Аминда, яъни Маккаи Мукаррамада уч йил истиқомат қилганидан сўнг Мадинаи Мунавварага, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам масжидлари зиёратига боради, у ерда Мадина уламолари билан учрашади, шайх Абдуллоҳ ал-Қаддумий ал-Ҳанбалийда «Муснад»нинг бир неча жузъини ва «Кашфул-хафоъ»нинг аввалги қисмларини ўқийди, шайх Аҳмад ал-Барзанжийда «Саҳиҳул Бухорий»ни ўқийди ва улар унга ижозат санадларини ёзиб берадилар.

Шундан сўнг Шом диёрига боришга азм қилади. Туяга миниб, Хайбарга, сўнг Алога, сўнг Солиҳнинг Мадоинига боради. Кейин поездга ўтириб, Табукка, ундан Маъонга, ундан Диръга ва ниҳоят Шом Дамашқига етиб келади. У ерда Шомнинг забардаст уламолари билан, жумладан шайх муҳаддис Бадруддин Юсуф ал-Муаммар, шайх Абдулҳаким ал-Қандаҳорий, шайх Абул-Хайр ибн

Обидийн кабилар билан мулоқот олиб боради ва барчаларининг ижозатларига эришади.

Дамашқда у мавлавия тариқати шайхларининг зикр мажлисларида бажарадиган рақс, айланиш, сурнай ва чилдирма чалиш каби ишларини инкор қилади (мункар-нотўғри санайди), Батоихий Рифоийларнинг шайтоний зикрлари ва иблисона ҳаракатларини инкор қилади. Кейин Байрутга жўнайди. У ерда Абдурраҳмон ибн Дарвеш ал-Хут ва шайх Юсуф ан-Набҳонийлар билан учрашади. Сўнг ал-Масжидул-Ақсони зиёрат қилиб, у ерда бир неча кун туради. Сўнгра Порт Саид ва Исмоилия йўли орқали Мисрга сафар қилади. Қоҳирага келиб, ал-Жомиъул-Азҳарда равоқи сулаймонийда истиқомат қилади. Шайх Муҳаммад Бухайт ал-Мутийъий ва шайх Муҳаммад Рашид Ризо билан кўришади, «Ал-манор» мажалласида ўз мақолалари билан иштирок этади, мажалланинг барча сонларини ва шайх Муҳаммад Абдуҳнинг китобларини, шунингдек, шайхулислом Ибн Таймия ва унинг шогирди Ибн Қаййим ал-Жавзияларнинг босмадан чиққан китобларини сотиб олади. Унинг сотиб олган китоблари сони рисоалар ва мажаллалардан ташқари мингтага етган эди.

Шундан сўнг ватанга қайтиш тараддудига тушади. Аввал Юнонистонга, сўнг Истанбулга, сўнг Одессага келади. Поездга ўтириб, Харков, Москва, Пенза, Самара, Оренбург ва Тошкентдан ўтиб, Хўжандга, ўз уйига, ота-онаси ва яқинлари бағрига етиб келади.

Юртга қайтиб келгач, шайх Маъсумий отаси ташкил қилган мадрасада дарс бериш билан машғул бўлади, Ибн Таймия, Ибн Қаййим ал-Жавзия ва Ибн Абдилбар раҳимаҳумуллоҳ китобларини мутолаа қилишга боши билан шўнғийди ва улар орқали ҳақни топади. 1328 ҳижрийда шаръий маҳкамага муфтий ва раис этиб тайинланади. Маъсумий ҳаётининг мана шу босқичи ҳар бир масаланинг асоси ва далилини имкон қадар чуқур ўрганиш ва текшириш даври бўлиб қолди. У китобларни китобларга солиштирар, ҳар бир масалани Китоб ва Суннат тарозисига солиб ўлчарди. Ўқиш ва изланишлар орқали салафлар манҳажининг энг соғлом манҳаж эканини англаб этади ва уни

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

маҳкам ушлайди. Қадимги ва янги муқаллидлардан кўпларига раддиялар битади. Унинг саъй-ҳаракатлари таъсирида Мовароуннаҳр диёрида янгиланиш ҳосил бўлди, салафлар фикри ёйилди. Аллоҳни қўйиб, сиғиниб кетилган мазорлар, қадамжо ва сағаналардан кўплари бузиб ташланди.

Синов ва имтиҳонларга дучор бўлиши ва уларга сабр қилиши:

Маъсумий раҳимаҳуллоҳ Аллоҳга бўлган даъватида шу йўсин давом этаркан, шу орада 1917 йилги болшевиклар инқилоби юз берди. Кўпчилик оддий халқ болшевикларнинг озодлик ва тенглик ҳақидаги чўпчакларига алданиб, ушбу инқилобни қучоқ очиб кутиб олдилар, «Ла илаҳа иллаллоҳ Муҳаммадун Расулulloҳ» деб ёзилган, остига эса «хўррият, адолат ва тенглик» сўзлари битилган байроқларни баланд кўтардилар, исломий шўро (парламент) ва маҳкамалар таъсис қилдилар ва Маъсумийни ўзлари устидан раис қилиб сайладилар. У оқсоқоллар ва делегатларнинг мажлисларида иштирок этиш учун Москвага ҳам борди. Бироқ, бир неча ой ичида вазият ўзгариб, Ленин ва Сталин бошчилигидаги қизил саратон тиш қайраб, чор атрофга фасод ёйишга киришди, уламоларни қирғин қилдилар, минг-минглаб инсонларни Сибирга сургун қилдилар, жуда кўпчилик аҳли илмлар ҳалок қилинди, айримларигина Аллоҳнинг фазли билан ўлимдан қутулиб қолдилар. Маъсумий ҳам 1342 ҳижрий (1924 й) Хўжандда ҳибсга олинади, сўнгра Аллоҳнинг фазли билан қутулиб чиқади. Кейин 1344 ҳижрий (1926 й) иккинчи марта қамалади, бу сафар ҳам Аллоҳнинг инояти билан қамоқдан қутулиб, Хўжанддан Марғилонга кетади. Марғилон аҳли уни илиқ қарши олиб, қозилик мансабига тайин қиладилар. Бироқ, болшавойлар уни қаттиқ назорат қилишгани боис ҳақ билан ҳукм қилиш имкони қолмаганидан сўнг қозилиқдан бўшаб кетади. Бироқ, олдинда уни яна синов ва имтиҳонлар кутиб турарди. Тошкентда кўпчилик жамоат кўзи олдида худосиз атеистлар билан мунозара ўтказиб, уларнинг шармандасини чиқаради. Шунинг учун Марғилонга қайтганидан сўнг ғазабга тўлган атеистлар унинг уйига бостириб кириб, барча мол-мулкани мусодара қиладилар. Унинг ўзини учинчи марта қамоққа ташлаб, бу сафар отувга ҳукм қиладилар. Бироқ, Аллоҳ таоло бу сафар ҳам уларнинг макридан нажот бериб, Маъсумий 1928 йили Хитойга қочиб ўтишга муваффақ бўлади. У ерда бир неча йил тургач, 1353 ҳижрийда

(1934 й) зул-қаъда ойида Хитойдан Маккаи Мукаррамани қасд қилиб, йўлга чиқди ва 1353 ҳижрий зул-ҳижжа ойида Маккага етиб келиб, шу ерни ватан тутди ва Маккаи Мукаррамадаги «Дорул-ҳадис»да мударрислик қила бошлади. У кўп йиллар мобайнида ҳаж ойларида Масжидул Ҳаромда турк тилида дарс ўтар, туркий тилда сўзлашувчи ҳожилар унинг дарсларида иштирок этишарди. Шайх Маъсумий 1380 ҳижрийда (1960 й) вафот этди, Аллоҳ раҳматига олган ва Ўз фазлу карами билан жаннатларидан жой берган бўлсин.

Ёзган асарлари:

Маъсумий раҳимаҳуллоҳнинг туркий ва араб тилларида битган бир қанча рисолалари бор. Жумладан:

- 1) «Ҳадийятус-султон ила қурроил-Қуръан»;
- 2) «Фий адабит-тилава ва ахзил-ужрати алайҳи»;
- 3) «Иршадул-умматил-исламийя фит-тахзийри мин мадарисин-насронийя»;
- 4) «Аз-заҳабул-асийл фил-ҳавзил-мудаввари ват-товийл»;
- 5) «Ал-лаъалил-аалия фир-риҳлатил-ҳижазийя»;
- 6) «Ад-дуррул-масувну фий асаанийди уламааир-рубъил-маскуун»
- 7) «Ад-дурарус-самийна фий ҳукмис-солати фий сиябил-базила»;

8) «Табййинул-умуур фий ахзил-кафароти ваз-золаматил-хирожа вал-мукууса вал-ушуур»;

9) «Ас-сайфус-соримул-ҳатуф фий тахтиъати муса бикийюв»;

10) «Санадул-ижаза литолибил-ифада»;

11) «Тухфатул-аброр фий фазоили саййидил-истиғфар»;

12) «Ал-ҳадийятул-маъсумийя фий низомит-тижара»;

13) «Ал-мустадрак анил-асаанийдил-мустаҳлак»;

14) «Рафъул-илтибас фий амрил-хазири ва иляс»;

15) «Тухфатус-султон фий тарбиятиш-шуббан»;

16) «Жалаъул-буус фий инқилаби биладир-руус»;

17) «Ал-қовлус-садийд фий тафсийри суратил-ҳадийд»;

18) «Ҳукмуллоҳил-ваҳидис-сомад фий ҳукмит-толиби минал-маййитил-мадад»;

19) «Ал-бурҳанус-саатиъ фий табарруъил-матбуъи минат-таабийъ»;

20) «Танбеҳун-нубалаи минал-уқолаъи ила қовли Ҳамид ал-Фақий аннал-малаиката ғойру уқолаъи»;

21) «Ал-мушаҳадатул-маъсумийя инда қобри хойрил-барийя»;

22) «Тамйизул-маҳзузийн анил-маҳрумийн фий тафсийри аятил-хитобатил-илаҳийя»;

23) «Авзоҳул-бурҳан фий тафсийри уммил-қуръан»;

24) «Ҳадийятус-султон ила муслимий биладил-ябан».

«Япония муслмонларига Муҳаммад Султоннинг ҳадяси» деб номланган ушбу китоб таҳририни муаллиф 1358 ҳижрий муҳаррам ойининг ўн бешинчисида ниҳоясига етказган бўлиб, биринчи марта 1368 ҳижрийда (1949) Мисрдаги «Ал-бобул-ҳалабий» матбаасида чоп этилган. Шу йили шайх Албоний Маккаи Мукаррамага ҳаж фаризасини адо этгани бориб, аллома Маъсумийнинг зиёратида бўлади ва Маъсумий раҳимаҳуллоҳ унга ушбу китобдан бир нусха ҳадя қилади[2].

Ушбу «Ҳадийятус-султон» китоби то 1970 йилгача шайх Албонийнинг кутубхонасида туради. Шу йили Дамашқда Китоб ва Суннатга чақирувчи салафийлар ва мазҳабий тақлидчилар ўртасидаги хилоф ўта кескин тус олиб, тақлид тарафдорлари умуман салафия даъватига ва хусусан шайх Албонийга қарши иккита китоб чоп қилиб, тарқатишади.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Улардан бири шайх Муҳаммад Ҳомид раҳимаҳуллоҳнинг «Лузум иттибаъил-аимма ҳасман лил-фавзод-динийя» (Диний анархияга барҳам бериш учун имомларга эргашиш лозимлиги) деб номланган китоби бўлиб, муаллифи унда шайх Албоний «Сифату солатин-набий» (Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва саллам намозларининг сифати) китоби муқаддимасида келтирган тўртала имомнинг сўзларидан парчалар нақл қилиб, уларни Китоб ва Суннатга қайтишга ва бу икки асосни салаф солиҳлар тушунгандек тушунишга чақирувчиларга раддия билдиришда ўз сўзларининг асосига айлантиради.

Иккинчи китоб Аҳмад ал-Баёнуний мушрифлиги (раҳбарлиги) остида чоп қилинган «Ижтиҳод ва мужтаҳидлар» китоби эди. Шундан сўнг устоз Муҳаммад Ийд Аббосий мазкур иккала китобга раддия сифатида ушбу «Ҳадийятус-султон» китобини қайта чоп қилдиради.

Устоз Муҳаммад Ийд Аббосий Аллома Маъсумийнинг ушбу рисоласи мавзусини ўқувчи онгига яқинлаштириш мақсадида унинг сарлавҳаси остига «Мусулмон киши тўрт мазҳабдан муайян бир мазҳабга эргашишга мажбурми?» деган қўшимча сарлавҳа қўяди.

Лекин, мазҳабпарастлардан бири бу китобда келтирилган гапларга чидай олмай, тилига келганини айта бошлади ва ўзининг «Ал-ламазҳабийя ахтору бидъатин туҳаддидуш-шариъатал-исламиийя» (Мазҳабсизлик ислом шариатига таҳдид солувчи энг хатарли бидъатдир) деб номланган рисоласини чиқарди. Муҳаммад Ийд Аббосий унга раддия сифатида «Бидъатут-таассубил-мазҳабий» (Мазҳабчилик таассуби бидъати) китобини ёзди.

Аллома Маъсумий раҳимаҳуллоҳнинг ушбу «Ҳадийятус-султон» (Япония мусулмонларига Султоннинг ҳадяси) китоби 1398 ҳижрий (1978), 1401 ҳижрий (1981) йилларда қайта чоп қилинди.

Учинчи нашри тугаб кетгач, ношир уни яна қайта чоп қилишга азм қилиб, мендан уни таҳқиқ қилишни сўради ва мен қўлимдан келганича уни таҳқиқ қилдим.

Муҳолифлардан умид шуки, бизга нисбатан кўнгилларини кенгроқ қилсинлар. Чунки, фикрлардаги ихтилоф дўстона муносабатларга путур етказмаса яхши бўлади. Ва менга холис насиҳат қилишга уринсинлар. Чунки, насиҳат холис ниятли ва кўнгли тоза одамнинг тутумидир. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан ривоят қилинганки: «Ҳикмат мўминнинг йўқотган нарсасидир, қаерда топса ҳам унга ҳақлироқдир». Аллоҳ Ўзи мададкор бўлсин.

[1] Муҳаммад Султон ал-Маъсумий: «Ҳукмуллоҳил-ваҳидис-сомад фий ҳукмит-толиби минал-маййитил-мадад» (54-55-саҳифалар).

Мен (Ҳилолий) айтаман: Мана шу ҳодиса ҳам мазҳабларнинг ёйилиши ё ўртадан кўтарилишига сиёсатнинг роли катта эканига шоҳид бўлади.

[2] Муҳаммад Носируддин Албоний: «Таҳзийрус-сажид мин иттихозил-қубури масажид» (94-с).

Тақдим

Ҳукмни олишда Китоб ва Суннатга мурожаат қилишнинг фарзлиги

Даставвал одамлар ўн аср мобайнида Одам алайҳиссалом миллатида битта уммат бўлган эди[1]. Кейинчалик шайтон уларни динларидан оздирди, уларга Аллоҳ ҳалол қилган нарсаларни ҳаром қилиб берди ва улар ихтилофларга берилдилар. Шундан сўнг Аллоҳ таоло инсонларга бирин-

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

кетин пайғамбарлар юборди. Улар инсонларни ягона Аллоҳга ибодат қилишга ва ихтилоф ўринларида фақат Унинг сўзини олишга буюрдилар.

Бу гапимизнинг асли-асоси қуйидаги ояти каримада баён қилинган: **«Одамлар бир миллат эдилар. Сўнг (ораларида келишмовчиликлар пайдо бўлгач), Аллоҳ (мўминларга) хушхабар элтувчи ва (кофирларни жаҳаннам азобидан) қўрқитувчи пайғамбарларини юборди. Ва уларга қўшиб одамлар орасида чиққан тортишувларга ҳакам бўлсин, деб ҳақ китобни нозил қилди»** (Бақара: 213).

Аввалги пайғамбарлардан анча замонлар ўтиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам одамларга тўғри йўлни баён қилиб бериш ва уларни келимшолмай қолган ўринларида Аллоҳнинг изни билан ҳаққа йўллаш учун пайғамбар бўлиб келдилар.

Аллоҳ таоло айтади: **«Биз сизга иймон келтирган қавм учун ҳидоят ва раҳмат бўлган бу Китоб — Қуръонни фақат уларга ўзлари ихтилоф этаётган нарсаларни баён қилиб беришингиз учунгина нозил қилдик»** (Наҳл: 64).

Бу оятда Қуръоннинг нозил қилиниши сабаби баён қилиб берилди, Пайғамбарнинг вазифаси фақат етказиш экани белгилб берилди, . шунинг учун Аллоҳ таоло томонидан нозил бўлувчи оятлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламини ўзларига нозил қилинган нарсаларга эргашишга буюрарди.

Аллоҳ таоло айтди: **«Эй Пайғамбар, Аллоҳдан қўрқинг ва кофир, мунофиқ кимсаларга бўйсунманг! Албатта Аллоҳ билувчи ва ҳикмат эгаси бўлган зотдир. Ва (фақат) сизга Парвардигорингиз томонидан ваҳий**

қилинадиган оятларга эргашиг! Албатта Аллоҳ сизлар қилаётган амаллардан огоҳ бўлган зотдир» (Аҳзоб: 1-2).

Аллоҳ таоло айтди: «(Эй Мухаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), **Парвардигорингиздан сизга ваҳий қилинган нарсаларга эргашиг! Ҳеч қандай барҳақ илоҳ йўқ, магар Унинг Ўзи ҳақдир. Мушриклардан юз ўгириг!**» (Анъом: 106).

Аллоҳ таоло айтди: «**Сўнгра** (эй Мухаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам), **Биз сизни (дин) ишидан бир шариат (аниқ-равшан йўл) устида (барқарор) қилдик. Бас, сиз (фақат мана шу йўлга) эргашиг ва билмайдиган кимсаларнинг ҳавойи нафсларига эргашманг!**» (Жосия: 18).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Парвардигор таолонинг буйруғига ижобат қилдилар. Аллоҳ таолонинг Ўзи бу ҳақда шундай гувоҳлик беради: «**Ва у (сизларга келтираётган Қуръонни) ўз ҳавойи-хоҳиши билан сўзламас. У (Қуръон) фақат (Аллоҳ томонидан пайғамбарга) ваҳий қилинаётган (туширилаётган) бир ваҳийдир» (Ван-нажм: 3-4).**

Аллоҳ таоло бандаси ва элчисига амр этган буйруқлардан бири у зот ўзларига Парвардигор томонидан ваҳий қилинаётган нарсаларни инсонларга етказишлари ва баён қилиб беришлари эди.

Аллоҳ таоло айтади: «**Эй пайғамбар, сизга парвардигорингиз томонидан нозил қилинган нарсани етказинг! Агар (бу фармонга амал) қилмасангиз, Унинг элчилигини (бандаларига) етказмаган бўлурсиз, Аллоҳ Сизни одамлардан (зараридан) сақлагай. Албатта Аллоҳ кофир қавмни ҳидоят қилмас» (Моида: 67).**

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам Парвардигорларининг рисолатларини тўла-тўқис, заррача камайтирмасдан етказдилар. Бунга Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳам, мўминлар ҳам шоҳидлик бердилар.

Аллоҳ таоло айтди: **«Бугун сизларга динингизни комил қилдим, неъматимни бенуқсон, тўқис қилиб бердим ва сизлар учун (фақат) Исломни дин қилиб танладим»** (Моида: 3).

Уммул муъминийн Оиша розияллоҳу анҳо Масруққа айтганлар: «Ким сенга Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва саллам ўзларига нозил қилинган нарсалардан бирортасини яшириб айтмаганлар, деб айтса, ёлғон айтибди» (Бухорий (8/275, 606), Муслим (3/8) ривоят қилганлар).

Ҳажжатул-вадоъда ҳозир бўлган барча мусулмонлар Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам улардан: «Сизлар мен ҳақимда сўраласизлар, шунда нима дейсизлар?», деб сўраганларида: «Гувоҳлик берамизки, Сиз Парвардигорингизнинг рисолатини етказдингиз, омонатни адо этдингиз, умматга холис насиҳат қилдингиз, ўз зиммангиздаги вазифани бажардингиз», дедилар. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи ва саллам кўрсаткич бармоқларини осмонга кўтариб, сўнг уни одамларга қаратиб: «Аллоҳим, Ўзинг гувоҳ бўл, Аллоҳим, Ўзинг гувоҳ бўл», дедилар[2].

Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига ваҳийга эргашиш ва уни одамларга етказиш ва баён қилиб беришни, улар ўртасида пайдо бўлган келишмовчиликларда у билан ҳукм қилишни буюрди. Сабаби, У Ўзи яратган халқлар учун қандай қонун-қоида ва шариатлар яроқли бўлишини Ўзи яхши билади. Зотан, ҳар бир санъаткор ўзи вужудга келтирган санъат асарини ўзи яхши билади.

Инсонларни Аллоҳ яратган, уларнинг ҳолатлари нима билан тузалишини ва қандай қилса тўғрилиқда давом этишини Буюк Яратувчи ўзи билади. Аллоҳ таоло айтади: «(Ахир) **яратган зот** (Ўзи йўқдан бор қилган нарсаларни) **билмасми?! У меҳрибон ва** (ҳар нарсадан) **хабардор зотдир**» (Мулк: 14). Агар гап-сўзлар ва иш-амаллар устидан ҳукм чиқариш ваколати инсонга бериб қўйилганида шахслар ва замонларнинг фарқли бўлишига қараб ҳукмлар ҳам ўзгариб кетарди. Зеро, ўзгармас бир ҳукм билан ҳукм қилиш инсон имкониятидан ташқари ишдир. Демак, шундай экан, Аллоҳ таоло бандаларини Ўзига ва Пайғамбарига итоат қилишга буюрди, оят ва ҳадисга муҳолиф бўлишдан қайтарди, ҳидоятни Ўз Китоби ва Пайғамбарининг Суннатида кафолатлади.

Аллоҳ таоло айтади: «**Аллоҳ ва Унинг пайғамбари бир ишни ҳукм қилган — буюрган вақтида бирон мўмин ва мўмина учун** (Аллоҳнинг ҳукмини қўйиб) **ўз ишларидан ихтиёр қилиш жоиз эмасдир. Ким Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига осий бўлса, бас у очиқ йўлдан озиш билан йўлдан озибди**» (Аҳзоб: 36).

Аллоҳ таоло айтади: «**Кимки пайғамбарга итоат этса, демак, Аллоҳга итоат этибди**» (Нисо: 80).

Аллоҳ таоло айтади: «(Пайғамбарнинг) **амрига хилоф иш қиладиган кимсалар ўзларига бирон фитна-кулфат етиб қолишдан ёки аламли азоб етиб қолишидан ҳазир бўлсинлар!**» (Нур: 63).

Аллоҳ таоло айтади: «**Айтинг: «Аллоҳга бўйсунингиз ва пайғамбарга бўйсунингиз! Энди агар юз ўгирсангизлар бас, (пайғамбар) зиммасида ўзига юкланган нарса** (яъни одамларга Аллоҳнинг динини етказиш) **бордир,**

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

сизларнинг зиммангизда эса ўзларингизга юкланган нарса (пайғамбарга бўйсунуш) **бордир**. Агар унга бўйсунсангиз, ҳидоят топурсизлар. **Пайғамбар зиммасида** (сизларни зўрлаб динга киргизиш эмас, балки) **фақат** (сизларга Ҳақ динни) **етказиш бордир»** (Нур: 54).

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: «Ким менга итоат этса, жаннатга киради. Ким менга итоат этмаса, бош тортган бўлади» (Бухорий (13/249) ривояти).

Яна айтганлар: «Мен сизларга маҳкам ушласангиз ҳаргиз адашмайдиган нарсани – Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннати қолдирдим» (Ҳоким (1/93), Байҳақий «Ас-сунанул-кубро»да (10/114) ва «Далоилун-нубувва»да 5/449) келтирганлар, исноди саҳиҳ).

Юқорида ўтганлардан маълум бўладики, агар тўғри йўлни истасак, ҳукми Китоб ва Суннатдан сўрашимиз фарз бўлади. Шунинг учун Аллоҳ таоло келишмовчилик ва ихтилоф пайтида Аллоҳ ва Расулига қайтишга, ҳал қилувчи сўнги сўз Китоб ва Суннатники бўлишига амр этган.

Аллоҳ таоло айтади: **«Эй мўминлар, Аллоҳга итоат қилингиз, ва пайғамбарга ҳамда ўзларингиздан бўлган (яъни мусулмон) ҳокимларга бўйсунингиз! Бордию бирон нарса ҳақида талашиб қолсангиз,— агар ҳақиқатан Аллоҳга ва охират кунига ишонсангиз — у нарсани Аллоҳга ва пайғамбарига қайтарингиз! Мана шу яхшироқ ва чиройлироқ ечимдир»** (Нисо: 59).

Ушбу оят далолатига кўра, хусуматлар ва ҳукми билинмаган ишлар Аллоҳнинг Китоби ва Пайғамбарининг Суннати қайтарилиши лозим,

мусулмонлар ўзаро ихтилоф қилган ишларида шу икки манбага мурожаат қилишлари керак. Мана шугина иймон ва итоат белгисидир. Низо ўринларида Китоб ва Суннатдан ҳукм сўрамаган ва бу икки манбага мурожаат қилмаган киши Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлмайди. Иймон доирасининг марказий нуқтаси саналадиган мазкур улкан ишдаги энг катта далил Аллоҳ таолонинг қуйидаги ояти бўлса керак: **«Йўқ, Парвардигорингизга қасамки, то улар ўз ўрталарида чиққан келишмовчиликларда сизни ҳакам қилмагунларича ва кейин сиз чиқарган ҳукмдан дилларида ҳеч қандай танглик топмай, тўла таслим бўлмагунларича - бўйсунмагунларича зинҳор мўмин бўла олмайдилар»** (Нисо: 65).

Унинг залворидан ерлар титраб, тоғлар қулайдиган, мўминнинг вужудига қалтироқ кириб, юраклар бўғизларга етадиган бу оғир қасам билан ҳокимларнинг ҳокими бўлган Зот Ўз нафсига қасамёд қилиб айтадики, ҳеч бир киши то барча ишларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламни ҳакам қилмагунича мўмин бўла олмайди, у зот нимага ҳукм қилсалар, унга зоҳирда ҳам, ботинда ҳам бўйсунуш фарз бўлади. Чунки, у ҳақдир. Ҳақдан сўнг залолатдан бошқа нима ҳам бўларди?! [3]

Бу Аллоҳ ва Расулининг сўзига на бирон бир қонунни, на урфни, на қабила оқсоқоли фикрини, на кишиларнинг далилсиз сўзларини, на ақлий қиёсни, на шахсий тажрибани муқаддам қўядган, балки Аллоҳ жалла ва жалолуҳу ва Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг чақириқларига ҳеч қандай тараддудсиз ва сустлик қилмасдан, дарҳол ижобат қиладиган, зоҳирда ҳам, ботинда ҳам таслим бўладиган тўла ва мутлақ ҳокимиятдир. Ундан бошқаси тақлид асосига ва кишиларнинг фикрларига суянадиган қинғир ҳокимиятлардир.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Саҳобалар розияллоҳу анҳум ақлли зотлар бўлганлари ҳолда ўз етакчиликларини ва ақллари тизгинини осмондан унга ваҳий келадиган ва Қуръон нозил бўладиган Содиқу Масдуқ зотга топшириб қўйган эдилар. У зот ўзларига нозил бўлаётган оятлар тафсирини Аллоҳ истаганидек билардилар. У зот нимайки қилсалар, улар ҳам шуни қилишарди. Шунинг учун Аллоҳ улардан рози бўлди ва улар ҳам Аллоҳдан рози бўлдилар.

Улардан кейин тобиийлар ҳам мана шу тўғри манҳажда юрдилар ва шу йўлни тутдилар.

Иш уч аср мана шу йўсинда давом этди. Дунёларидан озгина нарсага қаноат қиладиган уламолар вужудга келди. Улар илмга фақат уни зиммаларидаги вожиб деб кўрганларидан машғул бўлишган, қалблари султонлар ҳузуридаги обрў-эътибор умидидан холи бўлган, нафслари ўз нафсларига муҳаббат қўйишдан пок бўлган, бахт-саодатларини фақат Парвардигорларининг ибодати ва итоатида деб кўрган эдилар. Атрофларида шогирдлари улардан илм ва ҳикмат ўрганишар, уларнинг диллари ва ақллари шаффоф руҳоният қамраб олганди. Агар бир масаланинг ҳукмини Аллоҳнинг Китоби ва Расулининг Суннатларида ёки улардан бирида топсалар, уни маҳкам ушлардилар. Агар бу икки манбадан тополмасалар, умматнинг ижмоъига мурожаат қилардилар. Зеро, уммат залолат устида жамланмайди. Агар ундан ҳам тополмасалар, ўша масалани Қуръон ё Суннатдаги бошқа шундай бир масалага қиёс қилардилар, истинбот (ҳукм чиқариш) йўли билан шаръий ҳукмга эришиш йўлида бор куч-ҳаракатларини сарфлардилар.

Баъзилари тўғрилиқка эришсалар, баъзилари хато ҳам қилардилар. Бироқ, бунда улар маъзур ва маъжур (ажрга эга) бўлардилар. Бунинг бир неча

сабаблари бор бўлиб, Имом Шофий уларни қуйидаги балоғатли ибора билан мўжазгина қилиб ифодалаган эди: «Аmmo, биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан собит бўлган (яъни саҳиҳ) бир ҳадисга муҳолиф бўлишимиз, – умид қиламанки, бу билан бизни айбламайдилар иншооллоҳ – бунга ҳеч ким ҳақли эмасдир. Лекин, баъзан киши суннатни билмайди (яъни ҳадисдан беҳабар бўлади) ва суннатга хилоф қилиш қасди бўлмаган ҳолда унга хилоф сўз айтади. Баъзан киши ғофил бўлиб, таъвилда хатога йўл қўяди..» (Ар-рисала: 219-с).

Шайхулислам Ибн Таймия буюк имомларнинг суннатга хилоф қилишларига бир неча узрлар баён қилиб, жумладан шундай дейди:

«Маълумки, уммат тан олган забардаст уламолардан ҳеч бири Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларидан хоҳ катта, хоҳ кичик бўлсин, бирортасига муҳолиф сўз айтишга қасд қилмаган. Барчалари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламга эргашиш фарз эканига, ҳар қандай одамнинг сўзини қабул қилиш ҳам, тарк қилиш ҳам мумкинлигига ва фақат у зотнинг сўзлари бундан мустасно эканига қатъий иттифоқ қилганлар. Лекин улардан бирортаси саҳиҳ ҳадис мавжуд бўла туриб, унинг зиддига бир сўз айтган бўлса, ўша ҳадисни тарк қилганлигида у учун узр бўлмоғи зарур бўлади.

Узрлар жами уч турли бўлиши мумкин:

Биринчи: Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам ушбу ҳадисни айтмаганлар деб эътиқод қилиши;

Иккинчи: Бу сўз билан ўша масалани ирода қилмаганлар деб эътиқод қилиши;

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Учинчи: (Ҳадиснинг) ҳукми мансوخ деб эътиқод қилиши.

Бу уч турли узрларнинг ҳар бири ортида бир неча сабаблар бор...». Сўнгра уларнинг сабабларини ва бунга мисолларни зикр қилади. [4]

Бироқ, имомнинг узри унинг шогирдларига – уларга ҳақ очилганидан ёки баён қилинганидан сўнг – узр бўлиб қолмайди. Тўрт имомнинг айна шу маънони таъкидлайдиган, ўзларига тақлид қилинишга нисбатан уларнинг мавқифларини (позицияларини) баён қилиб берадиган ва ўзларини бундан пок эканларини эълон қиладиган сўзлари ворид бўлган. Бу эса уларнинг илму тақволарининг камолига далолат қилади. Зеро, улар бу сўзлари билан Суннатнинг ҳаммасини тўла эгалламаган эканларига ишора қилганлар. Шогирдлари уларнинг турли иборалар билан айтилган бир неча сўзларини ривоят қилганларки, ҳаммаси битта маънога, яъни саҳиҳлиги собит бўлган ҳадисни маҳкам ушлаш ва кишиларнинг унга муҳолиф фикрларини тарк қилиш фарзлигига далолат қилади. Жумладан, Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳ шогирди Абу Юсуф раҳимаҳуллоҳга шундай насиҳат қилади: «Вой бўлсин сенга эй Яъқуб (Абу Юсуф), мендан эшитган ҳар бир сўзни ёзаверма. Чунки мен бугун бир фикрни ихтиёр этсам, (мумкинки) эртага уни тарк қиламан. Эртага бир фикрни ихтиёр этсам, (мумкинки) индинга уни тарк қиламан».[5]

Бошқа имомлардан ҳам шу маънодаги сўзлар нақл қилинган ва барчалари «Агар ҳадис саҳиҳ бўлса, шу менинг мазҳабимдир» деган фикрда иттифоқ қилганлар[6].

Алома Ибн Ҳазм раҳимаҳуллоҳ айтади: «Уларнинг ўзлари ҳам тақлид қилинган фуқаҳолар тақлидни ботил санаган ва ўз асҳобларини уларга тақлид қилишдан қайтарган эканларига иқрор эдилар. Бу борада имомлар ичида энг қаттиқ тургани Шофий раҳимаҳуллоҳ эди. У саҳиҳ асарларга эргашишни ва ҳужжат вожиб қилган нарсаларни олиш лозимлигини

таъкидлар, тақлиддан буткул поклигини эълон қиларди. Аллоҳ бу ишини манфаатли қилган ва ажрини улуғ қилган бўлсин, жуда кўп яхшиликларга сабаб бўлди»[7]

Шу сабабдан ҳам илгари имомларнинг тобеълари бўлмиш уламолар ўз имомларининг барча сўзларини ҳам олишавермаган, балки улардан айримларини суннатга муҳолиф келгани сабабли тарк қилишган эди. Ҳатто, Имом Муҳаммад ибн Ҳасан ва Имом Абу Юсуф раҳимаҳумаллоҳ устозлари Абу Ҳанифа раҳимаҳуллоҳга мазҳабнинг тахминан учдан бирида хилоф қилганлар[8].

Кейинги давр уламоларидан ҳам баъзилари шу йўлни тутишган, мазҳабга мансубликлари уларни мазҳаб бошлиғининг фикрига муҳолиф далилни билишган вақтда ўз мазҳабларига хилоф қилишдан тўсмаган эди. Мисол учун, Имом Нававий туя гўшти таҳоратни синдириши борасида шофия мазҳабига муҳолиф бўлганди[9].

Модомики, салафи солиҳлар тақлид, қарамлик ва ақлни ишлатмасликни Ислом рад ва инкор қиладиган иш деб, муслмон киши уни зарурат бўлмаган пайтда ушлаши муносиб эмас деб санаган эканлар, қандай қилиб ислом уммати ҳаётида асл-асос бўлиб келган ижтиҳод фавқулдда (иккиламчи) ишга айланиб қолди?! [10]

Дилларни ўзгартириб, бошларни айлантириб қўйган бундай улкан фикрий тўнтаришга олиб келган бир талай сабаблар борки, улар ичида диний омил йўқлигида шак-шубҳа йўқдир.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Бу омиллар айланиб келиб, асосан сиёсатларга тақалади. Чунки, ижтиҳод уламоларнинг исломий қоидалар доираси ичида эркин фикрлашлари чўққисини ўзида мужассам этгани учун кўп ҳокимлар ижтиҳоддан қўрқишар, ижтиҳод уларнинг ҳокимиятни ўз истакларича бошқаришларига халақит берарди. Мисол учун, Имом Моликнинг мажбурланган кишидан талоқ содир бўлмаслиги ҳақидаги фатвоси Банул Аббос халифаларининг оромларига анча путур етказган, чунки улар одамларнинг уларга берган байъатларига ишонч ҳосил қилиш мақсадида ана шу талоқни (яъни, агар байъатимда содиқ бўлмасам хотиним талоқ бўлсин деган гапни айтишга мажбурлашни) ўйлаб топган эдилар. Ҳокимлар одамларни муайян мазҳабларда юришга мажбур қилмоқчи ҳам бўлганлар, бироқ бу ишлари аввал-бошдаёқ Аллоҳ йўлида маломатчининг маломатидан қўрқмайдиган уламоларнинг инкорига дуч келган.

Халифа Мансур одамларни мажбуран Имом Молик мазҳабида юришга буйруқ бермоқчи бўлганида Имом Моликнинг ўзи биринчи бўлиб бунга қарши чиққан ва: «Эй амирал-муъминийн, бундай қилманг. Чунки, одамларга сўзлар етиб келган, ҳадисларни эшитганлар, ривоятлар нақл қилганлар, ҳар бир қавм илгари ўзига етиб келган нарсани ушлаб, ўшанга амал қилиб келган. Энди уларни эътиқодларидан қайтариш қийин, одамларни ўз ҳолига қўйинг, ҳар бир диёр аҳли ўзи танлаган нарсасида қолаверсин», деган эди. [11]

Мазкур забардаст уламолар ўтиб кетганларидан кейин ҳокимларнинг рағбатларига ижобат қилувчи қавмлар (яъни илм аҳллари) пайдо бўлди. Уларнинг ҳимматлари суст, азму қарорлари заиф бўлиб, илгариги пешқадам зотларнинг (илмлари) дастурхонидаги увоқлар билан ҳаёт кечиришни хуш кўрдилар ва (илмда) ожизликлари туфайли Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва

саллам уммати ҳижрий тўртинчи юз йилликдан кейин унумсиз бўлиб қолганини айта бошладилар.

Бу эса ижтиҳоддан қўрқув фикрини ривожлантираётган сиёсатчиларнинг ижтиҳод эшигини ёпиш рағбатига айна мос тушадиган гап бўлди.

Ибн Халдун айтади: «Уни (яъни ижтиҳодни) унга нолойиқ бўлган ва раъйлари мўътабар бўлмаган кишиларга топшириб қўйилиши хавфи бўлгани боис (илмда) ожизликларини эълон қилиб, одамларни ўшаларга (яъни илгариги пешқадамларга) тақлид қилишга чорладилар, тақлидларида ундан бунга ўтишдан ман қилдилар ва фақат ҳар бир муқаллид ўзи эргашган мазҳабигагина амал қилиши лозимлигини уқтирдилар...» [12]

Ижтиҳодни ман қиладиган кишиларнинг далил халталарини титкилаб кўриб, унда ижтиҳод эшигини ёпишган биринчи кундан тортиб то бугунгача на Китобу Суннатдан, на асар ва на мўътабар ижмоъдан бирон шаръий далиллари борлигини топмадик. Бор-йўқ далиллари шуки, уммат на илм, на тақво жиҳатидан ижтиҳодга лаёқати бўлмаган мужтаҳидлик даъвосидаги кишиларга эргашиб кетиб, адашиш ва чалкашликларга тушиб қолмаслиги ва бунинг натижасида динбузарлик қилиб, дин аҳкомларини ўйин қилиб олмаслиги ва диний тартибсизликни (анархияни) пайдо қилиб қўймаслиги учунгина уламолари ижтиҳод эшигини ёпган эканлар.

Шайх Муҳаммад Ҳомид айтади: «Лекин, ижтиҳодга лаёқати бўлмаган киши мужтаҳидлик даъво қилмаслиги ва биздан олдинги умматларда содир бўлганидек кенг кўламдаги диний анархияга тушиб қолмаслигимиз учун, ана шунинг учун тақводор уламолар бу умматга унинг адашиш ва чалкашликка тушиб қолишидан шафқат қилиб бу эшикни ёпишни рай қилганлар».[13]

Бу сўзда тўғрилиқдан улуш йўқдир. Чунки, бу гапда заррача эътибор бўлганида, Аллоҳ албатта унга бизни йўллаган бўларди. Чунки, У башарият учун дину дунёларида нима салоҳиятли бўлишини ҳам, нима улар учун зарарли бўлишини ҳам яхши билади. Шунинг учун уларнинг ҳаётларидаги катта-ю кичик ишларни қўймасдан, ҳаммаси учун буйруқ ё қайтариқлар содир этган, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам уларни қўймасдан ҳаммасини етказиб кетганлар.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам айтганлар: **«Аллоҳ сизларга буюрган ишлардан бирортасини ҳам қўймасдан, мен уни сизларга буюрдим. Аллоҳ сизларни қайтарган ишлардан бирортасини қўймасдан, мен ундан сизларни қайтардим».**[14]

Аллоҳ таоло катта бир хатарни, улкан бир ёмонликни ва асрлар мобайнида ислом умматини қоплаб оладиган ва ҳамма ёқда диний анархияни пайдо қиладиган, муслмонларни тирқиратиб, бўлиб ташлайдиган қора кунлар келишини била туриб, ундан огоҳлантирмаган бўлиши ақлга тўғри келадими?! Ёки У – субҳанаҳу – бандаларини улар бошига таҳдид соладиган нарсдан хабардор этишни унутганмикин?! Асло ундай бўлиши мумкин эмас!! Аллоҳ таоло айтади: **«Парвардигорингиз унутувчи эмасдир»** (Марям: 64).

Битта нарсани билишингиз кифоя қиладики, Аллоҳ таоло қиёмат олдидан муслмонларнинг бир авлоди йўлиқадиган жуда катта бир хатарни, яъни Дажжол чиқишини билиб, Ўзининг сўнги пайғамбари воситасида ҳамма муслмонларни огоҳлантирган. Шунингдек, ўтган пайғамбарлар ҳам умматларини ёлғончи ғилайдан (яъни дажжолдан) огоҳлантирган.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам айтганлар: **«Ҳамма пайғамбарлар умматларини каззоб ғилайдан огоҳлантирганлар. Огоҳ бўлингларки, у ғилайдир, сизларнинг Парвардигорингиз ғилай эмас, унинг (яъни дажжолнинг) икки кўзи ўртасига «кофир» (كفر) деб ёзилган бўлади»**[15]

Фарқи шуки, фақат Муҳаммад соллalloҳу алайҳи ва саллам ўз умматларини ўтган умматлар билмаган тафсилотлардан хабардор этганлар ва айтганларки: **«Мен сизларга Дажжол ҳақида бирон бир Пайғамбар ўз қавмига айтмаган бир гапни айтиб берайми? У ғилайдир, у билан бирга жаннат ва дўзахга ўхшаш нарса келади. Унинг жаннат деб айтаётгани дўзах бўлади»**[16].

Мусулмонларнинг бир авлоди йўлиқадиган бу бало ҳақидаги ҳадислар мутавотирлик даражасига етган бўлса-ю[17], нима учун барча мусулмонларни қоплаб оладиган шундай катта диний анархия ҳақида Мустафо соллalloҳу алайҳи ва саллам Суннатларида бирор хабар топмаяпмиз?! Бу нарса Аллоҳнинг дини ҳақида билиб-билмай гапириш, Аллоҳ номидан ёлғон тўқиш ва Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламга нисбатан кизб эмасми, ахир?!

Асрлар мобайнида ижтиҳод эшиги очиқ қолиши ортидан бутун уммат бошига келадиган бу фитна масиҳи дажжол фитнасидан ҳам каттарoқ дейдиган бўлсак, бу гап Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг мана бу ҳадислари билан рад қилинадик: **«Одам (алайҳиссалом) яратилганидан тортиб то қиёматгача Дажжолдан кўра (фитнаси) каттарoқ халқ (махлуқ) йўқдир»**[18].

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Биз кейинги даврлар муқаллидлари ўзлари бошлари билан шўнғиб кетган мазҳабчилик таассуби фитнасини ҳимоя қилиш мақсадида ўйлаб топишган бу улкан фитна ҳақида бирон саҳиҳ хабар ё асарга дуч келармикинмиз деб Суннат девонларини варақлаб чиқдик, бироқ ҳеч нарса топмадик. Аксинча, ижтиҳод эшигини ёпишдан келиб чиққан мазҳабчилик таассубидан огоҳлантиришни топдик.

Амр ибн Қайс ас-Сақуний айтади: «Отам билан бирга Муовия ҳузурига бораётган элчилар ичида йўлга чиқдим. Бир кишининг одамларга ҳадис сўзлаётганини эшитдим. У шундай дерди: **«Ёмонлар юқори кўтарилиши, яхшилар пастлатилиши, амални йиғиштириб қўйилиши ва гапнинг ёлиб бўлиши, қавм ичида «маснот» (المَثْنَاء) ўқилиши ва улар ичида буни ўзгартирадиган ва инкор қиладиган кишининг бўлмаслиги қиёмат аломатларидандир».**

««Маснот» нима?», деб сўралди.

«Аллоҳ азза ва жалланинг Китобидан бошқа ёзилган нарсалар», деди[19].

Мен бу ҳадисни бир қавмга сўзлаб бердим, улар ичида Исмоил ибн Убайдуллоҳ ҳам бор эди. У: «Мен ҳам ўша сиз бўлган мажлисда бор эдим. У кишининг кимлигини биласизми?», деди. «Йўқ», дедим. «У Абдуллоҳ ибн Амр», деди.

Ҳа, муқаллидлар ичида «маснот»ни ўқилди, гўёки у Аллоҳ таоло тарафидан нозил қилинган китобдек, ичларида унинг бир ҳарфини ҳам ўзгартирадиган одам бўлмади. Улар динни бўлиб ташладилар, дин аҳлини гуруҳларга айлантirdилар, ҳар бир гуруҳ ўзининг матбуъи (эргашган кишиси) ёнини олади ва фақат унга чорлайди, унга муҳолиф бўлганларни қоралайди

ва уларнинг сўзларига амал қилишни лозим кўрмайди, ҳатто улар гўё бутунлай бошқа миллатдек, уларга қарши раддиялар беришга, уларнинг сўзларини ўз эътиқодлари ва мазҳабларига мувофиқлаштиришга зўр бериб уринадилар. Таассуб уларда шу даражага етганки, ҳатто улардан бирлари – ўзи исломий университетлардан бирида устоз – шундай дейди: «Мен «Зодул-маъод» китобини шундай ҳанафийлаштирдимки – яъни унга шу даражада ҳанафийлик либоси кийдирдимки – агар Ибн Қаййим уни кўрса, албатта ҳанафий бўлиб кетарди».

«Уларнинг китоблари, бизнинг китобларимиз, уларнинг имомлари, бизнинг имомларимиз, уларнинг мазҳаби, бизнинг мазҳабимиз» деган сўзларни қўллайдилар.

Қуръонни маҳжур (тарк қилинган нарса) қилдилар, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Суннатлари унутилди, мабодо бор бўлса ҳам, фақат табаррукланиш учун қолди. Аллоҳ таолонинг қуйидаги сўзлари гўё уларда мужассам бўлди: **«Сўнг (одамлар) ишларини (яъни динларини) бўлакларга бўлиб юбордилар. Ҳар бир гуруҳ ўз олдиларидаги нарса (дин) билан хурсанддилар»** (Муъминун: 53).

Яъни, ҳар бир фирқа китоблар тасниф қилиб, ўшаларни ушладилар, ўшаларга амал қилдилар ва бошқа китобларни тарк қилиб, фақат ўша китобларга чақирдилар.

Мазҳабчилик таассубини эзиб янчиб ташлайдиган энг катта далил Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган қуйидаги марфуъ ҳукмидаги ҳадис бўлса ажаб эмас.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

У киши айтдилар: «Унинг ичида катталар қариб, ёшлар улғаядиган, одамлар уни суннат деб ушлаб, ундан бирон нарса тарк қилинса суннат тарк қилинди, дейдиган фитналар сизларни ўраб олганида, қандай қиларкансизлар?!».

«Бу қачон бўлади?»», деб сўрадилар.

«Олимларингиз кетса, (илмсиз қуруқ) қориларингиз кўпайса, фақиҳларингиз камайса, амирларингиз кўпайса, омонатдорларингиз камайса, охират амали билан дунё талаб қилинса, диндан бошқа нарса учун фақиҳ бўлинса», дедилар[20].

Имом Ибн Қаййим ал-Жавзия мазҳабчиликдаги кишиларнинг фикрларига таассуб қилиш фитнасини чиройли қилиб тушунтиради. У энг яхши асрлар аҳлларини, уларнинг тўғрилик йўлига эргашганларини баён қилгач, шундай дейди: «Сўнг улардан кейин ўринларига келган авлодлар динларини парчаладилар ва гуруҳ-гуруҳларга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ ўз олдидаги нарсалар билан хурсанд бўлди, мазҳабларга таассуб қилишни диёнатлари ва асосий сармоялари қилиб олдилар, бошқа бирлари эса тақлиднинг ўзи билангина қаноатланиб: **«Албатта бизлар ота-боболаримизни бир миллат — дин устида топганмиз ва албатта бизлар уларнинг изларидан бориб ҳидоят топгувчидирмиз»** (Зухруф: 22), дедилар, ҳар икки гуруҳ ҳақдан четда бўлиб қолди, ҳақ тили уларга қарата: **«Сизларнинг хомхаёлларингиз ҳам, аҳли китобнинг хомхаёллари ҳам ҳақ эмас»** (Нисо: 123) деб хитоб қиларди.

Шофий раҳимаҳуллоҳ айтганлар: «Мусулмонлар ижмоъ-иттифоқ қилганларки, кимгаки Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг

суннатлари очиқ-равшан маълум бўлса, у киши уни қўйиб, бошқа бировнинг гапини олиши мумкин эмас».

Абу Умар ва бошқа уламолар айтганлар: «Одамлар муқаллиднинг илм аҳлидан саналмаслигига ва илм ҳақни далили билан билиш эканига ижмоъ қилганлар».

Иш Абу Умар раҳимаҳуллоҳ айтганидекдир. Зеро, одамлар илм далилдан ҳосил бўлувчи маърифат экани ҳақида ихтилоф қилмайдилар. Аммо, далилсиз бўлганида у тақлидга айланади.

Мазкур икки ижмоъ ҳавосига таассуб қилувчи ва кўр-кўрона тақлид қилувчини уламолар жамоатидан чиқаришни ва улардан пайғамбарларнинг меросидан бўлган улушларга ҳақдорлик соқит бўлишини ўз ичига олган. Зеро, уламолар пайғамбарларнинг ворисларидир, пайғамбарлар эса олтин ва кумуш мерос қолдирмаганлар, балки илмни мерос қўйганлар, ким уни олса тўла улушни олган бўлади. Ахир Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам олиб келган нарсани ўзи эргашган кишининг қавлига қайтаришга жон жаҳди билан уринадиган, соатлаб умрини таассуб ва ҳавога зое қиладиган ва зое қилаётганини ўзи сезмайдиган киши қандай қилиб Пайғамбар вориси бўла олади?! Аллоҳга қасамки, бу кенг ёйилган ва кўзларни кўр қилиб, дилларни тош қотириб қўйган, гўдаклар унда улғайган, катталар унда кексайган, шу тўфайли Қуръон тарк қилинган жуда катта фитнадир. Бу нарса Аллоҳнинг Китобда битиб қўйилган қазо ва қадари билан бўлди. Ушбу бало кенгайиб, у сабабли ҳолат оғирлашиб шу даражага етдики, кўпчилик одамлар ундан бошқасини билмайдиган, фақат уни илм деб санайдиган бўлиб қолди, ҳақни ўз ўрнидан талаб қилувчи улар наздида фитнага дучор бўлган кишига ва ҳақни афзал кўрувчи зиёнкорга айланди. Ўзларига муҳолиф

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

бўлганлар йўлига тузоқ қўядиган, улар учун ёмонлик тилайдиган, уларга жаҳолат, зулм ва саркашлик ўқини отадиган, биродарларига: **«Дарҳақиқат мен у сизларнинг динингизни ўзгартириб юборишидан ёки Ер юзидан бузғунчилик авж олдиришидан қўрқмоқдаман»** (Ғофир: 26) дейдиган бўлиб қолдилар.

Ўз қадр-қимматини биладиган кишига уларга илтифот қилмаслик ва улар олдидаги нарсага рози бўлмаслик муносиб бўлади. Агар унга суннати набавийя илми воқеъ бўлса, ўшанга енг шимариши лозим. Ҳали ғиз этиб қиёмат қойим бўлиб, қабрдагилар ер юзига, қалбдагилар ташқарига чиқарилиб, барча халойиқнинг қадами Аллоҳ ҳузурда бир текис туради ва ҳар бир банда ўзи тақдим қилган амалларни кўради, ҳақ ва ботил эгалари ўртасида ажралиш ҳосил бўлади, Парвардигорларининг Китобидан ва Пайғамбарларининг Суннатидан юз ўгирган кишилар ўзларининг козиб эканларини билишади»[21].

Бизнинг юқоридаги гапларимиз уларнинг «ижтиҳод эшигини фитнани тўсиб қолиш ва диний анархиянинг олдини олиш мақсадида ёпдилар» деган сўзларини тўғри деб фараз қилган ҳолатдаги гаплар эди. Дарҳақиқат, уларнинг сўзлари аксинча бўлганда саҳиҳроқ ва тўғрилиқка яқинроқ бўлиши маълум бўлди. Биз бунга Китобу Суннатдан далиллар олиб келдик. Энди бунга ақлий жиҳатдан бир изоҳни қўшимча қилиб, айтамикки: «Ижтиҳод эшигини ёпиш ҳақидаги даъволарингиз мужтаҳидлик даъво қилувчиларни ижтиҳод майдонидан тўса олади деб ўйлайсизми?! Бир оғиз сўзларингиз уларни хоҳиш-ҳаволаридан тийиб қўя оладими?! Ижтиҳодни даъво қилувчи даъвогарлар Ғолиб ва Қудратли, азоби қаттиқ Зот бўлмиш Аллоҳ таолонинг амрига хилоф қилишди. Сизларнинг на қудратингиз, на қувватингиз бор. Нима, улар сизлардан Аллоҳдан кўра ҳам қаттиқроқ қўрқишадими?! Шак-

шубҳасиз, улар сизларнинг буйруғингизга ҳам, маслаҳатларингизга ҳам парво қилишмайди, чунки улар Аллоҳдан қўрқишмайди, Ундан тақво қилишмайди. Шундай экан, сизларнинг сўзларингиздан фойда йўқ. Бу билан на бировни тўса оласиз, на ғаразли кимсаларни йўлидан қайтара оласиз. Балки, аксинча, улар бидъатлардан тозалайдиган ва суннатларни тирилтирадиган ҳақиқий мужтаҳидлардан майдон холи қолганини кўришгач, шавкатлари яна ҳам ортади, зўрликлари яна ҳам кучаяди, истаган ишларини қилаверишади.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам айтганлар: **«Албатта Аллоҳ илмни бандалари (қалби)дан суғуриб олиш билан олиб қўймайди, балки илмни олимларни олиш билан олиб қўяди. Ҳатто бирон бир олимни қолдирмагач, одамлар жоҳил кимсаларни ўзларига бош қилиб олишади, улардан (фатво) сўралганда илмсизлик билан фатво бериб, (ўзлари ҳам) адашиб, (бошқаларни ҳам) адаштиришади»[22].**

Илмнинг ёруғ уфқида ҳақ нури порлаб турса, ботил ўчиб йўқ бўлиб кетади, исломнинг кучли қуроллари мужтаҳидлар қўлида турганида даъвогарларнинг тиллари соқов бўлиб қолади. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг қуйидаги сўзлари айна шу шаръий ҳақиқатни ўз ичига олгандир: **«Бу илмни ҳар бир халаф-авлоддан энг адолатли кишилари ўз зиммаларига олади, ундан ғулувга кетувчиларнинг ўзгартиришларини, бекорга чиқарувчиларнинг тўқималарини ва жоҳилларнинг таъвилларини рад қиладилар»[23].**

Ижтиҳод эшигини ёпувчилар узоққа бормаи, бир неча жиҳатдан таноқузга (ўз гапларига ўзлари қарама-қарши бўлишга) тушиб қолишдан қутулолмайдилар:

- 1) Ўзлари тақлидни фарз санаб, ижтиҳодни ман қилишгани ҳолда қазо (қозиликка доир) китобларда муфтий ва қози бўлиш шартлари ичига мужтаҳид, Китоб ва Суннат далилларини билувчи бўлишни киритишади.

Ибн Ҳамдон ал-Ҳанбалий айтади: «Унинг сифати ва шартлари жумласига мусулмон, адолат соҳиби, мукаллаф, фақиҳ, мужтаҳид, теран фикрли, зеҳни, фикри, тасарруфи ва шунга тааллуқли нарсалари соғлом бўлиши киради»[24].

Кейин кўрасизки, қозилик ва муфтийлик курсисида савлат тўкиб ўтиришади, барча саъй-ҳаракатлари ҳаёти дунёдаёқ йўқ бўлиб кетиб, яна ўзларини чиройли – яхши амал қилаётган кишилар, деб ҳисоблашади.

- 2) Агар бир олимни яхши кўрсалар, унга болохонадор лақаб ва унвонларни ёпиштирадилар, бошига ижтиҳод тожини кийдирадилар, бунга мисол қилиб шайх Муҳаммад Ҳомиднинг Ҳасанул Банно раҳимаҳуллоҳ ҳақида айтган сўзларини келтириш мумкин[25]. Ваҳоланки, унинг ўзи бошқа бир ўринда шундай дейди: «Бизнинг замонимизда мутлақ ижтиҳодни фақат ақли ноқис, илми кам, дини заиф кишигина даъво қилиши мумкин»[26].

- 2) Агар улар билан бошқа мазҳаблар уламолари ўртасида тортишув бўлиб қолса ёки бир олим мазҳабдаги бир хатони тузатишга уринса, улардан бировини кўрасизки, рақибига қарши кучли ва кескир ҳужжатлашув қиличини суғуради, олдига барча нақлий ва ақлий далилларни териб қўяди, мазҳабини ҳимоя қилиш мақсадида ҳужжат ва далиллар келтираркан, алломаи замон ва ўз асрининг танҳо олими бўлиб кўринади. Мана шунинг ўзи гарчи ўзи сезмаса ҳам, у

тарафидан бўлган ижтиҳоддир. Баъзилари буни сезади ҳам, бироқ билиб туриб ўзини билмасликка олади. Шайх Албоний ва бир муқаллид ўртасида бўлиб ўтган қуйидаги баҳс-мунозара воқеаси муқаллидлар тарафидан ҳам аниқ ижтиҳод содир бўлишига далил бўладиган ҳикоялардан саналади: «... Бу воқеа менга Сурия шимолидаги муфтийлардан бири билан орамизда кечган бир баҳсни ёдимга солади.

Мен ундан сўрадим: - Учоқда (самолётда) ўқилган намоз саҳиҳ-дуруст бўладими?

У: - Ҳа – деб жавоб берди.

Мен: - Сиз буни тақлид деб биласизми, ижтиҳод дебми?

У: - Нима демоқчисиз?

Мен: - Фатводаги усул (асл-асос)ларингиздан маълумки, ижтиҳод билан фатво бериш жоиз эмас, балки имом томонидан бўлган бир нас (сўз)га суюнибгина фатво бериш мумкин. Хўш, тоирада ўқилган намознинг дуруст бўлишига насс (имомнинг сўзи) борми?

У: - Йўқ.

Мен: - Ундай бўлса, қандай қилиб ўз усулларингизга хилоф қилиб, нассиз фатво бердингизлар?

У: - Қиёс билан.

Мен: - Нимага қиёс қилиб?

У: - Кемада ўқилган намозга қиёсан.

Мен: - Яхши. Лекин, сиз бу билан аслга ҳам, фаръга ҳам хилоф қилдингиз. Аслга хилофликни юқорида айтилди. Аммо, фаръга хилофлик шуки, Рофий ўзининг шарҳида «Намозхон агар шифтга ҳам илинмаган ва ерга ҳам ўрнамаган ҳалинчақда намоз ўқиса, намози ботилдир», дейди.

У: - Менинг бундан хабарим йўқ.

Аллома Муҳаммад Султон ал-Маъсумий

Мен: - Ундай бўлса, Рофийга мурожаат қилинг, ҳар бир илм соҳибининг устида ундан устунроқ билимдон борлигини билиб оласиз. Агар сиз ўзингизни қиёс ва ижтиҳод аҳлидан деб эътироф этсангиз ва бу нарсани гарчи мазҳаб доирасида бўлса ҳам ўзингизга жоиз деб билсангиз, натижа тоирада ўқилган намознинг ботиллиги бўлиб чиқади. Чунки, бу ҳолатда Рофий ўз даврида хаёлий ва фаразий деб зикр қилган масала рўёбга чиққан бўлади. Аммо, биз тоирадаги намоз саҳиҳ ва бунда шак йўқ деб биламиз. Гарчи кемадаги намознинг саҳиҳлигига сабаб – кеманинг ўзи билан ер оралиғида сувга маҳкамланиб туриши бўлса ҳам, тоира ҳам ўзи билан ер оралиғида ҳавога маҳкамланиб турибди[27].

Ишнинг аввалида мустақил ҳолда баҳс қилган пайтингизда сизларга маълум бўлган нарса шу эди. Аммо, сизлар мана бу мазҳабий фаръни билганингиздан сўнг у сизларни баҳс орқали ўзингиз етиб келган хулосадан тўсди!» [28]

Муқаллидлар ўзлари сезмаган ҳолда тушиб қоладиган бу тойилишлар уларнинг асосларини вайрон қилиб, шубҳаларини бекорга чиқаради. Уларга ўхшаганларга айтилади: «Муқаллид бировнинг сўзини унинг далилини билмаган ҳолда оладиган кишидир. Аммо, агар далилни билса, у бу масалада муқаллид бўлмайди. Сизлар эй муқаллидлар жамоаси, қандай қилиб ўз усулингизга қарши иш қиласиз ва далил-ҳужжатлар барпо қиласиз?! Агар ўзингиз айтаётганингиздек муқаллид бўлсаларингиз, далил ва ҳужжатлар барпо қилиш сизларнинг ишингиз эмас. Агар бу ҳужжатларни келтириш билан мужтаҳидлик қилган бўлсангиз, мужтаҳидлар сафига ёки далилни ушловчилар қаторига ўтган бўласиз. Ҳар икки тақдирда ҳам ўзингизга қарши ҳужжат барпо бўлди».[29]

Ижтиҳод эшигини ёпувчилар мусулмонларга аслида лозим бўлмаган тақлидни лозим қилиш билангина кифояланмадилар, балки бу ноҳақ сўзларига яна бошқа бир ноҳақ сўзни ҳам қўшдилар. Яъни, уларга кўра, имомлардан биргина имомнинг мазҳабига чекланиш ва ундан чиқмаслик керак экан. Бу даъво ўз бағрига шундай ёмонликни жойладики, у бутун мусулмонларни ўраб олиб, уларнинг жамоатларини бўлиб ташлади, бирликларига путур етказди, шон-шавкатларини синдирди, халқларни уларга қарши бемалол ва ҳайиқмай қўл чўзадиган қилиб қўйди. Сиз бу ҳолатлардан баъзиларига шайх Маъсумий раҳимаҳуллоҳ мазкур рисоласида тўла-тўқис раддиялар ва танбеҳлар берганига, уларни жуда тушунарли ва қониқарли қилиб баён қилганига гувоҳ бўласиз.

Аллоҳ таоло бу рисолаи бандаларига манфаатли қилсин ва уларни тўғрилиқка йўлласин.

Илова

[1] Қаранг: Ибн Касир: «Тафсийрул-қуръанил-азийм (1/250), Ибн Қаййим ал-Жавзия: «Ифосатул-лаҳфан» (2/203-205).

[2] Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажлари ҳақида Жобир розияллоҳу анҳу ривоят қилган узун ҳадисдан парча. Шайх Албоний «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг ҳажлари» китобида ушбу ҳадиснинг ривоят йўлларини батафсил айтиб ўтган. Қаранг: 73-саҳифа.

[3] Қаранг: Ибн Касир: «Тафсийрул-қуръанил-азийм», «Нисо» сураси 59 ва 65 оятлари тафсири.

[4] «Рафъул-малам анил-аимматил-аълам» (9-10-саҳифалар).

[5] Албоний: «Сифату солатин-набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам» (25-с).

[6] Имомлар саҳиҳ ҳадисни ўз наздларида саҳиҳ бўлса ҳам, ўзларидан бошқа ушбу соҳа кишилари наздида саҳиҳ бўлса ҳам қабул қилганлар. Аллома Ибн Ҳазм раҳимаҳуллоҳ айтганидек: «Яъни, ўз наздида саҳиҳ бўлса ҳам, бошқа имомлар наздида саҳиҳ бўлса ҳам..». Шаъроний «Ал-мезон»да (1/57) келтирган.

Мен (Ҳилолий) айтаман: Бунга ҳужжат ўлароқ бир неча ривоятлар нақл қилинган. Жумладан, Имом Шофий раҳимаҳуллоҳ Имом Аҳмад раҳимаҳуллоҳга шундай деган: «Эй Абу Абдуллоҳ, сизлар саҳиҳ ҳадисларни биздан кўра яхшироқ биласиз. Агар саҳиҳ ҳадис бўлса, менга

билдиринг, токи мен унга амал қилай, майли кўфалик бўлсин, басралик бўлсин ё шомлик бўлсин..».

Исноди саҳиҳ, Абу Нуъайм «Ҳилятул-авлия»да (9/170), Ибнул Жавзий «Манақибул-имам Аҳмад»да (499-с), Хатиб Бағдодий «Масъалатул-ихтижаж биш-шафийй»да (70-с) ва бошқалар ривоят қилганлар.

[7] «Ал-ихкам фий усулил-аҳкам» (6/118).

[8] «Ҳошия Ибн Обидийн» (1/62).

[9] «Ал-мажмуъ» (2/58-60), Шарҳ Муслим» (4/48-49).

[10] Айримлар имомларнинг тақлидни айблаб айтган сўзларини улар қасд қилган маънодан буриб юбориш ва бошқача талқин қилишга уринганлар ва «бу сўзларни улар ўз даражасига етишган ва мутлақ ижтиҳод мартабасига етган кишиларга нисбатан айтганлар» деганлар.

Мен айтаманки, бундай таъвил қилиш бир неча сабабларга кўра нотўғридир:

а) Мутлақ мужтаҳид Китоб ва Суннатга қайтиши учун ўзига ўхшаган бошқа бир мужтаҳиднинг сўзига асло муҳтож эмас, демак бу сўз муқаллид ва муттабиъ (эргашувчи) ҳақида айтилган экани маълум бўлади.

б) Имомларнинг бу сўзлари уммат ичида бўлган, имомлар сўзларини асл-асос қилиб олиб, Китоб ва Суннатдан юз ўгиришлари хавфи бўлган гуруҳларга қаратилганди, мужтаҳиддан бундай хавф қилинмайди.

в) Имомларнинг сўзлари шогирдларига қарата айтилган.

Табиийки, шогирдлар ўз устозларининг дарс ҳалқаларида иштирок этиш учун келиб турар эканлар, мутлақ ижтиҳод даражасига эришган эмасдилар.

г) Имомлар раҳимаҳумуллоҳнинг бу маънодаги сўзлари кўп ва машҳур бўлгани ҳолда, уларда мазкур қайд-чекловлардан биронтаси кўрилмайди. Шунинг учун то чекловчи бирор далил келмагунича уларнинг сўзлари умумийлигича қолади.

д) Агар имомларнинг сўзлари таъвилини фақат мужтаҳидларгина биладиган бўлсалар ва муқаллидлар даъволарича, ҳижрий тўртинчи асрдан кейин мужтаҳид чиқмаган бўлса, у ҳолда муқаллидлар мужтаҳид бўлмаган ҳолларида қандай қилиб имомларининг сўзларини бундай таъвил қилишга журъат этадилар?!

[11] Ибн Абдилбар: «Ал-интиқоъ фий фазлис-саласатил-аимматил-фуқаҳо» (41-с).

[12] «Муқаддима Ибн Халдун» (448-с).

[13] Муҳаммад Ҳомид: «Лузум иттибаъ мазаҳибил-аимма ҳасман лил-фавзод-динийя» (10-с).

[14] Саҳиҳун лиғойриҳи, Шофийй «Сунан»ида (1/14), «Ар-рисала»да (87-с) келтирган.

Шайх Албоний «Ас-саҳиҳа»да (4/416-417) саҳиҳ санаган.

[15] Бухорий (13/91 – Ал-фатҳ), Муслим (18/59-Нававий).

[16] Бухорий (13/90 – Ал-фатҳ), Муслим (18/62-Нававий).

[17] Аҳли илмлардан бир жамоаси шундай деганлар. Жумладан, Саховий «Фатҳул-муғийс»да (3/44), Ибн Касир «Тафсирул-қуръанил-азийм»да (1/591-595), Каттоний «Назмүл-мутаносир»да (147-с), Албоний «Ал-ҳадийсу ҳужжатун бинафсиҳ»да (64-с), «Вужубул-аҳзи бихадийсил-оҳод»да (34-с) келтирганлар.

[18] Муслим (18/86-Нававий). Нававий раҳимаҳуллоҳ айтади: «Бундан мурод – фитнаси каттароқ ва шон-шавкати буюкроқлигидир».

[19] Саҳиҳ, Ҳоким (4/554-555), Ибн Асокир «Тарих Димашқ»да (13/593). Ибн Аби Шайба «Ал-мусаннаф»да (15/165), Байҳақий «Шуъабул-иймон»да (5199) келтирганлар. Ҳоким саҳиҳ санаган, Заҳабий унга мувофиқ бўлган.

Шайх Албоний «Ал-ҳадису ҳужжатун бинафсиҳ»да (80-с) айтади: «Бу ҳадис гарчи мавқуф бўлса ҳам, унга марфуъ ҳукми берилади. Чунки, бу қуруқ раъй билангина сўзланмайдиган ғайбий ишлардандир, хусусан баъзи ровийлар уни марфуъ деганлар».

Албоний «Ас-саҳиҳа»да (6/774-776) айтади: «Бу Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос розияллоҳу анҳумо ҳадисидан бўлиб, Амр ибн Қайс ал-Киндий ундан ривоят қилган ва ундан бошқа кўпчилик ривоят қилган, баъзилар марфуъ, баъзилар мавқуф дейишган, бу марфуъ ҳукмидадир, чунки у қуруқ раъй билан айтилмайди».

Кейин айтади: «Фойда: Бу ҳадис Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам нубувватлари аломатларидан бири бўлиб, унда айтилган ишларнинг ҳаммаси, хусусан «маснот»га тааллуқли бўлгани рўёбга чиқди. Маснотдан мурод, ровий тафсир қилганидек, Аллоҳнинг Китобидан ва шунингдек, унга тааллуқли бўлган набавий ҳадислар ва салафий асарлардан бошқа битиклардир. Маснотдан мурод гўё муқаллидларга фарз қилинган мазҳабий китоблар бўлиб, бугунги кунда жумҳур мазҳабпарастларда гувоҳ бўлиб турилганидек, бу китоблар замонлар ўтиши билан уларни Аллоҳнинг Китобидан ва Расулининг Суннатидан буриб юборди. Афсуслар бўлсинки, улар ичида докторлар ва шариат факултетлари битирувчилари ҳам бор. Уларнинг барчаси мазҳабларни дин деб ушлаганлар ва уларни одамларга, ҳатто олимларга ҳам фарз қиладилар. Уларнинг катталаридан бири Абул Ҳасан ал-Кархий ал-Ҳанафийнинг машҳур бир гапи борки: «Асҳобларимиз фикрига муҳолиф бўлган ҳар қандай оят ё таъвил қилинади ё эса мансүхдир. Худди шунингдек, ҳар бир ҳадис ҳам ё таъвил қилинади ё эса мансүх дейилади».

Улар мазҳабларни асл-асос қилиб олиб, Қуръони каримни унга тобеъ қилдилар. Ҳеч шак-шубҳасиз, «маснот» мана шудир».

[20] Саҳиҳ, Доримий (1/64), Ҳоким (4/514), Ибн Абдилбар «Жомиъ баянил-илм»да (1/188), Ибн Ҳазм «Ал-ихкам фий усулил-аҳкам»да (6/175) ва бошқалар келтирганлар).

- [21] Иъламул-муваққиъийн ан роббил-аламийн (1/7-8).
- [22] Бухорий (100), Муслим (2673) Абдулоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳумодан ривоят қилганлар.
- [23] Ҳасанун лиғойриҳи, Ибн Аби Ҳотим «Муқаддиматул-журҳ ваттаъдийл (1/1/18), Ибн Қутайба «Уюнул-ахбар»да (2/119), Ибн Ҳиббон «Ас-сиқот»да (4/10), Байҳақий «Ас-сунанул-кубро»да (10/209) Ибн Абдилбар «Тамҳид»да (1/59) ва бошқалар ривоят қилганлар.
- [24] «Сифатул-фатва вал-муфтий вал-мустафий» (13-с).
- [25] Менинг «Муаллафаат Саид Ҳавва: дироса ва тақвийм» китобимга қаранг (120,124-саҳифалар).
- [26] «Лузум иттибаъ мазаҳибил-аимма» (13-с).
- [27] Қиёснинг рукнлари учта: мақийс-қиёс қилинувчи (тоира), мақийс алайҳунга қиёс қилинаётган нарса (кема) ва иллат. У (яъни иллат-сабаб) мақийс билан мақийс алайҳ ўртасида баробар бўлди ва шу билан қиёс дуруст бўлди.
- [28] «Силсилатул-аҳадийсис-саҳийҳа» (1/128-129).
- [29] Аҳмад ибн Ҳажар Оли ибн Алий: «Танзийҳус-суннати вал-қуръан тан ан якуунаа мин усулиз-золали вал-куфрон» (126-с).